

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Упорядник Олесь Доній

«НАШ ФОРМАТ»
Київ · 2019

[Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

ЗМІСТ

<i>Передмова. (Олександр (Олесь) Доній)</i>	9
<i>Олександр Кочетков. Трансформація національної ідеї: що важливіше — ідея чи саме трансформація?</i>	13
<i>Роман Кудлай. Як Україні вийти в перший світ</i>	18
<i>Олександр (Олесь) Доній. Четвертий етап української національної ідеї</i>	55
<i>Анатолій Єрмоленко. Ціннісні зміни етносу як чинник творення модерної ідентичності української нації</i>	107
<i>Сергій Гайдай. Українська ідея. Час подивитися в майбутнє</i>	130
<i>Олександр Щерба. Чому націоналізм не може бути вибором європейської України</i>	138
<i>Павло Гай-Нижник. Українська національна ідея: соборні чинники та визначальні засади</i>	143
<i>Леонід Чупрій. Становлення національної ідеї в умовах сучасних викликів</i>	172
<i>Сергій Дацюк. Чи можлива спільна колективна пам'ять українців?</i>	195
<i>Олексій Толкачов. Від руїни до глобального лідера</i>	209
<i>Євген Уткін. Київ XXI століття</i>	221
<i>Марія Кармазіна. Множинність «українських ідей»: твоя, моя... Наша?</i>	225
<i>Володимир Єшкілев. «Технічний націоналізм» і сутінки Модерну в Україні</i>	235

<i>Ірина Кресіна. Українська національна ідея — духовний імператив нації</i>	245
<i>Володимир Фесенко. Пошук національної ідеї чи розробка й реалізація стратегії інтеграції українського суспільства?</i>	248
<i>Людмила Филипович. Релігійні виміри національної ідеї: сучасні небезпеки</i>	257
<i>Віталій Кулик. Криза світської держави. Як подолати?</i>	266
<i>Олег Покальчук. Національна стійкість: спільні уроки</i>	274
<i>Ігор Щупак. Національні герої в національній ідеї</i>	279
<i>Ян Валетов. Герої</i>	289
<i>Тетяна Бевз. Національна ідея. У ціннісних орієнтирах регіональної політичної еліти Сумщини</i>	294
<i>Олександр Бабіч. Толерантність Одеси. Погляд історика</i>	304
<i>Віктор Савченко. «Лівий» дискурс і політика пам'яті</i>	308
<i>Богдан Бернадський. Шпигунські пристрасті навколо української національної ідеї</i>	319
<i>Іван Патрисяк. Конституційні проекти Миколи Міхновського та Миколи Сціборського як зразки української правової думки «правого» спектру</i>	342
<i>Володимир Волковський. Українофільський дискурс XIX століття: причинки до дискусії про українську національну ідею</i>	365
<i>Андрій Чуткий. Подвійна лояльність як характерна риса української інтелігенції XIX ст. і гальмівний чинник розвитку національної ідеї в Україні XIX ст.</i>	385

<i>Віктор Горобець. Вибори та виборність в устроєвій моделі ранньомодерної Української держави. Традиції versus політичні й соціальні новації</i>	405
<i>Тарас Чухліб. «Вільний народ і нікому не підлеглий»: чи була національна свідомість в українців другої половини XVII століття?</i>	420
<i>Володимир Сергійчук. Київ як символ державної соборності України (від епохи Середньовіччя до XXI століття)</i>	447

ПЕРЕДМОВА

Відставання України від країн Центральної Європи, які приблизно в один час звільнилися від тоталітарної системи псевдосоціалізму та контролю з боку СРСР, непокоїть багатьох європейських аналітиків.

Для українців, натомість, це не абстрактне занепокоєння, а безпосередня проблема, яка позначається на незадовільному рівні демократії, украй низькому рівні добробуту порівняно з рештою європейських країн, катастрофічному розриві можливостей між невеличкою групою гіперзаможних людей і переважною більшістю населення.

Представницька демократія, яку українці вибороли наприкінці 1980-х — на початку 1990-х років, забезпечила формальну ротацію президентів і депутатів рад різного рівня, та, проте, не забезпечила швидкість необхідних перетворень, на противагу державам-сусідам, що випередили Україну на шляху європейської та євроатлантичної інтеграцій.

На моє персональне переконання, одна з найглибших проблем українців лежить не в технологічному відставанні чи нестачі інституцій. Гальмування в ідейній площині стало саме тією перешкодою, яка гарантувала відставання країни. Українська ідея в часи свого народження мала прогресивні ознаки й уможливила відстоювання власної ідентичності українського етносу, а в подальшому — виборювання Незалежності української державності.

Українські мислителі до кінця не прописали те, на яких засадах має існувати новостворена держава, і на яких саме ідейних основах повинно творитися нове суспільство. Тому Україна час

від часу засвідчує чергову здатність до боротьби (Майдани, відсіч російській агресії), однак збільшує своє відставання від країн євроспільноти. Можливо, варто не лише міняти політиків, а й навчитися працювати над цілями? Може, слід навчитися коригувати ідеї?

Богдан Гаврилишин в останньому за свого життя інтерв'ю чітко ствердив, що Україну «замало реформувати, країну треба трансформувати». Від себе додав би, що потрібна передусім ідейна трансформація або, можливо, навіть Світоглядна Реформація.

Аби змінити цю ситуацію, щоб осмислити й поширити новий етап української ідеї, я й пропоную серію заходів, однією зі складових яких є ця книжка, що подається до Вашої уваги.

В основу збірки покладено статті на основі виступів учасників конференції «Трансформація національної ідеї відповідно до викликів часу», яка відбулася в Києві, Одесі та Дніпрі. Конференція була уможливлена завдяки співпраці «Центру досліджень політичних цінностей» (ЦДПЦ) з «Міжнародним благодійним фондом «Відродження»». За що варто подякувати персонально виконавчому директору Фонду Олександрю Сушкові, подякувати не лише за сприяння, а і за слушні поради в ідейному спрямуванні заходу.

Величезний обсяг роботи з організації київського етапу конференції взяв на себе історичний факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка на чолі з деканом факультету професором Іваном Патриляком. Висловлюємо також вдячність директору Інституту філософії Академії наук України, професору Анатолієві Єременкові, який уможливив філософську складову конференції.

Далеко не всі українські науковці-гуманітарії готові розглядати «національну ідею» як наукову категорію. А серед тих, хто готовий усерйоз аналізувати це явище, досі немає його спільного означення. Тож насамперед я даю власну, авторську, дефініцію національної ідеї:

Національна ідея — це комплекс думок, уявлень і принципів, які засновані на спільних міфах минувшини та спільних мріяннях щодо майбуття, вигаданих, осмислених, складених і озвучених мислителями етносу, які впроваджуються в життя елітами та

контрелітами цього етносу (державними, релігійними, воєнними, культурними, суспільними, підпільними) і впливають на вектор розвитку етносу.

Згідно із цією дефініцією, має стати зрозумілим, чому для участі в цій книжці було запрошено як тих, хто досліджує минуле, так і тих, хто аналізує сучасність, і тих, хто намагається зазирнути в майбутнє.

Окрім науковців, які взяли участь у конференції, до творення книжки було залучено культурологів, філософів, публіцистів, політологів, які наважилися долучитися до витворення нових суспільних орієнтирів. Збірка статей скомпонована таким чином, щоб читач міг ознайомитися з новими концепціями української національної ідеї, проаналізувати чинний, неусталений в ідейному плані, стан і, зрештою, зануритися в історичні передумови, споглядаючи, як, чому та якою мірою формувався світогляд українців, тобто для збірки обрано зворотний алгоритм «майбутнє — сучасне — минуле». Відповідно, книжка не має односторонності, у ній зібрано як наукові статті з усталеними в науковому середовищі посиланнями й відповідним семантичним апаратом, так і науковоподібні статті, а також і відверто емоційна публіцистика без жодної претензії на об'єктивність. Метою є не замкнутися у суто науковому середовищі з орієнтиром на кілька вагомих, але малопомітних для суспільства дисертацій, а сприяти розгортанню, поширенню в країні дискусії щодо пошуку нових орієнтирів і конструювання модерної «української мрії».

Статті подано в авторській редакції, без жодного, навіть мінімального, втручання у зміст. Деякі із цих статей мене цікавлять як історика за фахом, деякі положення відповідають моєму внутрішньому світогляду, а деякі тези викликають внутрішній спротив аж до тотального несприйняття. Тим не менше, до цієї книжки я залучив всіх авторів без винятку, адже, повторюся, на цьому етапі завданням є спровокувати дискусію в інтелектуальному середовищі. Відповідно, незалежно від мого персонального ставлення до ідейної позиції того чи іншого автора, я глибоко вдячний усім за участь у проекті.

Видання цієї книжки стало можливим завдяки допомозі «Українського Союзу промисловців і підприємців», голова якого вод-

ПЕРЕДМОВА

ночас є координатором Національного Форуму трансформації України (НФТУ), громадського міжнародного об'єднання, яке усвідомлює необхідність як інституційної, так і ідейної трансформації країни, відповідно, книжка стала спільним продуктом ЦДПЦ та НФТУ і виходить під егідою цих двох інституцій.

Це лише початок розмови. Пропонована Вам книжка «Трансформація української національної ідеї» є першою із серії, яку ми плануємо випустити з метою розгортання дискусії про «українську мрію» як складову об'єднавчої, а не роз'єднувальної української національної ідеї.

Також планується серія презентацій і круглих столів у багатьох регіонах країни. Цей проект уже підтримала низка осіб, які усвідомлюють необхідність такої дискусії для країни, і, попри їхню скромність і бажання не оприлюднювати прізвища, їм окрема щира подяка.

І, звісно, без колективу Центру досліджень політичних цінностей і Мистецького об'єднання «Остання Барикада» цей проект не був би реалізований, тож щира вдячність усім, хто був залучений до цього процесу, співробітникам, колегам та однодумцям.

Наслідком повномасштабної дискусії, яка планується Центром досліджень політичних цінностей і Національним Форумом трансформації України, має стати відпрацювання й поширення в суспільстві нових життєвих пріоритетів, що зрештою мало би спричинити якісний ривок для країни не лише в ідейній площині, а і в політичній, соціальній, гуманітарній, економічній, геополітичній сферах.

Тож ця книжка — до Ваших роздумів.

Дискутуймо, пані та панове.

Рефлексуймо.

Думаймо.

*Олександр (Олесь) Доній,
голова Центру досліджень політичних цінностей*

ОЛЕКСАНДР КОЧЕТКОВ



Народився 1955 року в місті Новгород, Росія, з 1966 року мешкає в Україні.

Закінчив Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, фізико-технічний факультет

Політичний аналітик, політтехнолог, іміджмейкер.

Працював заступником Прес-секретаря Президента України, керівником групи іміджу Президента України, членом Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, першим заступником керівника апарату МВС.

Автор статей: «Україна як геополітичний тригер», «Від мрій до дії: алгоритм перезаснування України», «Вигадування конституційного байку» та ін.

ТРАНСФОРМАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ: ЩО ВАЖЛИВІШЕ – ІДЕЯ ЧИ САМЕ ТРАНСФОРМАЦІЯ?

На початку хочу попередити читачів: як професійний політтехнолог, я сприймаю національну ідею не тільки як щось практичне, а як безпосередньо найпотужніший інструмент самоочищення, саморегуляції та розвитку українського суспільства. На відміну від багатьох філософів та істориків, які схильні бачити у національній ідеї лишень сталу міфологему, яку сповідує та певним чином підтримує більшість національного соціуму.

Якраз за вичерпаністю такого інструментарію, який не бездоганно, але функціонував на попередньому історичному етапі існування України, в нас і виникли певні проблеми невизначеності цивілізаційного шляху, розбіжності між баченням цього шляху різними соціокультурними прошарками суспільства. Що, за умови інтелектуальної імпотенції так званої національної еліти, зрештою й призвело до ідейної стагнації та панування тривіальних сенсів меркантилізму як форми виживання більшості українців.

Природно, що найкраще цією ситуацією скористався наш олігархат, який на своєму вищому етапі олігархічного консенсусу задешево приватизував і пристосував до обслуговування власного необмеженого збагачення саму площину продукування та обговорення практично всіх стратегічних та перспективних сенсів, підмінивши їх шоу різного рівня скандальності.

Про що йдеться?

Єдина ідея, яка за час існування України претендує по масштабу і жертвності її adeptів (до речі, головна ознака!) на національну, — це ідея Незалежності. Саме вона, як доленосна зірка, вела справжніх патріотів через несприйняття, відторгнення, навіть знищення. І на початку дев'яностих ідея Незалежності нарешті отримала у якості носія загальнонаціональну потужну громадську силу — Народний Рух України. Де сконцентрувались ті, більшість з кого ми зараз з повним правом називаємо «совістю нації».

Але у стратегічному розумінні головною вадою цієї великої ідеї є невід'ємний бік її широкої привабливості — досяжність.

Це за часів російської, а потім радянської імперій українська Незалежність була зіркою на небі. А після розпаду Союзу вона стала буденною реальністю. Відчутною на дотик, як український паспорт з тризубом. І раптом виявилось, що Незалежність сама по собі ще не гарантує справедливого суспільного устрою. Не забезпечує ефективної економіки. Що Незалежність насправді — це відправна точка для важкої щоденної праці всього суспільства — як розумової, так і фізичної. Що Незалежність схожа на високотемпературну плазму, яка щезне, якщо її постійно не підживлювати спільною енергією українців.

Україна отримала Незалежність, і, втративши мету, Народний Рух поступово зійшов нанівець. А суспільство фактично втратило те, що вважалося національною ідеєю. І зараз ми маємо вакуум, який заповнюється потужними і яскравими, але сурогатами на зразок «героїчної перемоги над російським агресором». Тому що це — та сама Незалежність, але з урахуванням сьогодення.

Ми безсумнівно переможемо. І що далі? Шукати нового ворога? Зовнішнього чи, не дай Боже, вже внутрішнього?

Роман Кудлай



Народився 1976 року у селі Яхни Миронівського району Київської області. Закінчив Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, менеджмент зовнішньоекономічної діяльності. Економічний аналітик, консультант. Сфера зацікавлень: політологія (розвиток політичних систем, модернізація України), управлінські стратегії, менеджмент, економіка.

ЯК УКРАЇНІ ВИЙТИ В ПЕРШИЙ СВІТ

ПЕРЕДМОВА

З Революцією Гідності п'ять років назад і початком гарячої фази російської агресії проти України, після президентських і парламентських виборів 2014-го Україна ввійшла у новий політичний цикл. Зараз, з наближенням до чергового рубежу, нової розвилки, можна і треба оцінити наш попередній шлях, зокрема після Майдану-2.0, – «сова Мінерви вилітає в сутінках» – і визначити орієнтири на майбутнє (не на сотні років – то цікавий, але інший предмет – на кілька десятиків).

Багато з того, що напишу, напевно, не є чимось абсолютно новим, не все – оригінальні думки, та щиро кажучи, у світі не так вже й багато цілком свіжих ідей. Оригінальним буде поєднання у цілісну картину і, що важливіше, візія, моє бачення, рецепт українського поступу. Тому відразу хочу назвати і виразити подяку людям (дехто вже в іншому світі), чиї дослідження, роздуми, ідеї

найбільше сприяли моїм пошукам і багато з яких я використаю у цьому тексті. Отже, це: Ярослав Грицак, Олександр Пасхавер, Євген Головаха, Каха Бендукідзе, Дуглас Норт, Рональд Інглгарт, Дарон Аджемоглу, Богдан Гаврилишин, Ернандо де Сото, Маргарет Тетчер, Лі Куан Ю, Любомир Гузар, Юваль Ной Гарарі, Мирослав Попович, Володимир Горбулін, Збігнєв Бжезинський, Євген Марчук, Олександр Гершенкрон, Роман Шпорлюк, Тоні Джадт, Тімоті Снайдер, Сергій Плохій, Леонід Залізняка, Валерій Пекар, Володимир Дубровський, Павло Шеремета (економіст), Олександр Аузан, Френсіс Фукуяма, Нассім Талеб, Елвін Тофлер, Юлія Мостова, Елла Лібанова, Ірина Бекешкіна, Віталій Портніков, Андерс Аслунд, Андрій Іларіонов, Євген Глібовицький та багато інших, в т.ч. не публічних, не відомих широкому загалу людей.

Окрема велика подяка моїм батькам Василю Гнатовичу і Ніні Харитонівні Кудляям, які дали мені найбільше (батько 2017-го теж вже пішов у інший світ).

Слова подяки також моєму керівнику на підприємстві, де недавно працював, Андрію Олексійовичу Логінову — за набутий хороший професійний досвід і за позицію — це сприяло мені розвиватись у напрямку тієї справи, яка цікавить і захоплює мене ще з тих (вже трохи віддалених) часів, коли «мені тринадцятий минуло»: як Україні стати високорозвиненою? Як Україні вийти в перший світ?

Прошу вибачення, якщо когось несправедливо не згадав тут.
Отже,

ЯК УКРАЇНІ ВИЙТИ В ПЕРШИЙ СВІТ.

Вступ

Наша політика, загальний політичний дискурс надто вузькі і поверхневі — забагато уваги поверхні, часто лише піні на ній. При цьому **30 років назад економіка України перебувала на одному рівні з польською**, а Дойчебанк давав нам найкращий прогноз розвитку з усіх пострадянських республік. Але з тих пір Польща зросла у 4–5 разів і тепер змагається за 4-те місце в ЄС, в т.ч. завдяки зростаючому внеску українців. У нас, натомість, «something went wrong»: втрачаємо людей — депопуляція, близько 13 тисяч

ОЛЕКСАНДР (ОЛЕСЬ) ДОНІЙ



*Народився 1969 року в Києві.
Закінчив Київський національний університет імені Тараса Шевченка, історичний факультет.
Голова Центру досліджень політичних цінностей, голова Мистецького об'єднання «Остання Барикада».
Автор книжок «Студентська революція на граніті», «Спроба бунту» та інших.*

ЧЕТВЕРТИЙ ЕТАП УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ

Чи існує українська національна ідея?

Так!

Чи вона змінюється з часом?

Так!

Чи є потреба нового етапу української національної ідеї?

Так!

Чи можна розписати українську національну ідею простою й доступною мовою?

Так!

Чи готовий я це зробити?

Так!

У цій статті ви побачите:

а) дефініцію національної ідеї;

б) типологізацію української національної ідеї, 4 етапи її розвитку;

в) 25 пунктів нового, четвертого, етапу української національної ідеї.

Запропонована до вашої уваги стаття є лише стислим конспектом з моєї книжки, яку я готую до друку та яка, власне, і спрямована на презентацію суспільству мого бачення, якою має бути українська національна ідея.

Для того щоб підготувати суспільство до новітньої концепції української національної ідеї, я цілеспрямовано зніціював серію телепередач, круглих столів, конференцій, збірок статей, зокрема й цієї книжки.

У часи, коли друковане слово витісняється відео та інтернетом, коли кліпове мислення заважає читанню глибинних і розлогих текстів, здавалося б, — для чого ці зусилля? Відповідь буде достатньо романтичною й почасти банальною, та головне — правдивою:

Хочеться змінити ситуацію в країні на краще.

Я належу до середовища тих, хто виборював Незалежність для власної країни. У той час, коли переважна більшість українців ще не хотіли цієї Незалежності. Незалежність у юнацтві для мене була фатумом, тож іще в школі я вирішив присвятити власне життя здобуттю державності для власного народу. Зрештою, унаслідок боротьби й щасливого збігу геополітичних та внутрішніх обставин, її було здобуто. Та чи стала ця омріяна багатьма українськими патріотами впродовж століть Незалежність щастям для українців?

Демографічне згасання нації, масова еміграція, бідність більшості населення, економічний занепад, зупинка технологічного прогресу, проблеми з демократичними процедурами, всевладдя купки гіпербагатіїв — чи бажав я таких наслідків своєї боротьби для власної нації?

Чому зміни президентів, ротація депутатів, коловорот партій, неодноразові «революції», чи то пак «Майдани», не ведуть до економічного добробуту нації та відчуття щастя серед співгромадян? І де моя особиста частка відповідальності чи, можливо, провини за те, що відбувається в країні? Адже я виборював цю державу, то чому ж у ній пенсіонер живе гірше, ніж у державі Польща, чи в державі Словаччина, чи в державі Словенія? У чому причини нашого відставання?

АНАТОЛІЙ ЄРМОЛЕНКО



*Народився 1952 року у Києві.
Закінчив філософський факультет Київського національного університету імені Тараса Шевченка, аспірантуру Інституту філософії АН УРСР.*

Доктор філософських наук, професор. Директор Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України, завідувач відділу соціальної філософії Інституту, професор кафедри філософії та релігієзнавства НаУКМА, Член-кореспондент НАН України.

ЦІННІСНІ ЗМІНИ ЕТНОСУ ЯК ЧИННИК ТВОРЕННЯ МОДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Національна ідея, життєсвіт і основні цінності

Питання про «національну ідею» насамперед пов'язане із проблематикою культурної та політичної ідентифікації нації. Що робить націю таким суспільним утворенням, яке відрізняє її від інших націй і уможливорює співіснування з іншими культурами? Чи можна витворити змістову, єдину для всіх «національну ідею», чи конструюється вона, так би мовити, навмисно, раціонально, чи навпаки, складається природним чином, тобто дорефлексивно, як «дух народу», як культурно-онтологічна даність. У такому разі, якою мірою варто вести мову саме про національну ідею, тобто як щось таке, що належить до царини свідомості, витворене нею?

Понад це, коли йдеться про методологію дослідження цього феномену, слід враховувати парадигмальний поворот у філософії, соціальних та гуманітарних науках, який характеризується пере-